

Některé problémy dnešní české společnosti

Chudoba

- **Koncept chudoby se vztahuje k základním lidským potřebám (jídlo, bydlení, zdraví, vzdělání, participace v sociálních aktivitách, svoboda osobního rozvoje, reprodukce života)**
- Míra naplnění těchto potřeb je měřitelná jako spotřeba nebo ji můžeme hodnotit ve vztahu k finančním ukazatelům (příjem, úroveň chudoby).
- Pro potřeby mezinárodního srovnání je hranicí absolutní chudoby příjem 1,90 \$ na den (a méně).

<https://blogs.worldbank.org/opendata/april-2022-global-poverty-update-world-bank>

Sociální dimenze chudoby

- Vedle základních ukazatelů pro **měření/popis**/mezinárodní srovnání/hodnocení nerovností v rámci jednotlivých zemí přispívá sociologie dosti významně k rozvoji **poznání příčin vzniku** chudoby a nerovností.
- Koncept tříd, sociální stratifikace a nerovnost tzv. sociálních šancí atd.

Sociální vyloučení, začlenění

- Na rozdíl od chudoby tento koncept reflektuje i opomíjené formy diskriminace (vztahující se k sociální participaci a uplatnění jednotlivců a skupin); výzva z hlediska demokracie, spravedlnosti.
- **Pojem sociální vyloučení** má více významů, např. vyloučení z důvodu trestu, stigmatizace, nemoci, etnické příslušnosti.
- **Ve vztahu k aktivitám EU** (Lisabonská strategie 2000-2010), dokument pro koordinaci plánů sociálního začleňování .

Koncept (ne)rovných šancí

Z hlediska sociologického rovnost šancí znamená, že rodina původu, v níž člověk vyrostl, nebude limitovat jeho životní možnosti.

V české společnosti přitom platí silná korelace mezi etnicitou a sociální třídou.

Teoretický rámec

Konzervativní (kulturologické) vysvětlení

(Bernstein, B., Willis, P., ...)

(za omezené životní příležitosti si mohou jedinci sami – „obviňování oběti“)

VS.

Liberální (strukturální) vysvětlení (Wilson, W.J., Bowles, Gintis,...)

(příčinou omezených příležitostí je nespravedlivá sociálně-ekonomická struktura – „obviňování systému“)

Teoretický rámec

Předchozí protiklad byl později obohacen o třetí pozici – její reprezentanti (např. Bourdieu, P., Giddens, A.) apriori nepopírají předchozí dvě vysvětlení, ale pokoušejí se o jejich propojení.

(„Člověk je aktivní bytostí, nicméně v rámci podmínek, které si sám nevybral.“)

Integrace

- Integrace je založena na konceptu rovných příležitostí pro všechny. V socio-ekonomickém pojetí znamená, že např. příslušníci jakékoli skupiny by měli mít příležitosti žít stejně důstojný život jako ostatní členové společnosti.
- Integrace je úspěšná, když se to daří ve všech aspektech: sociálně, ekonomicky, kulturně a také symbolicky. Integrace není úspěšná, pokud některé skupiny (menšiny) mají trvalé problémy proniknout do sociální struktury společnosti (či do některých oblastí sociální struktury).

Three-stage integration indicators (Kahanec, 2009)

	Employment	Education	Health	Housing
1. Access	Labor force participation rate	Enrolment rate in pre-primary education	Possession of health insurance (rate)	Legal housing in a segregated neighborhood (as opposed to illegal housing) (rate)
2. Result	Unemployment rate (including self-employment)	Integration at classroom level in primary education (index)	Registration with a general practitioner (rate)	Legal housing in a non-segregated neighborhood (rate)
3. Success	Average hourly wage, occupational status (ISCO-88)	Share with (upper) secondary or tertiary education (ISCED 3+)	Life expectancy at birth, infant mortality rate	Φ net floor area (in m ²) per inhabitant (in legal housing in a non-segregated neighborhood)

Příklad:
Situace Romů
v české společnosti

Romská populace jako „H2S“ („*hard-to-survey population*“)

Romská populace patří svými vlastnostmi (z výzkumného hlediska) mezi populace obtížně mapovatelné výběrovými šetřeními

Aspekty:

a) Hard-to-sample (obtížně zkoumatelná)

málo početná, rozložená značně nerovnoměrně,
nemá jasné hranice = není k dispozici úplná opora výběru

b) Hard-to-identify

- členství je založeno na charakteristikách, které jsou skryté nebo sensitivní – stigmatizující

c) Hard-to-reach

- prostorově i sociálně obtížně dostupná – SVL a kulturní a sociální bariéry na straně tazatelů

d) Hard-to-persuade

- příslušníky H2S populace je obtížné přesvědčit k participaci na výzkumu, ať už ve fázi screeningu, nebo po něm.

e) Hard-to-interview

- obtíže při použití standardních kvantitativních nástrojů.

		Romové indetifikace skrze národnost a jazyk					
		SLDB 2001		SLDB 2011		SLDB 2021	
		počet	%	počet	%	počet	%
Romové	národnost (bez jazyka)	5 609	19,5	6 434	14,0	10 606	27,4
	jazyk (bez národnosti)	16 290	56,5	31 424	68,4	17 017	44,0
	národnost a jazyk	6 921	24,0	8 091	17,6	11 085	28,6
	<i>celkem</i>	28 820	100,0	45 949	100,0	38 708	100,0
Pohlaví	muž	14 801	51,4	23 716	51,6	20 133	52,0
	žena	14 019	48,6	22 233	48,4	18 575	48,0
	<i>celkem</i>	28 820	100	45 949	100	38 708	100
Průměrný věk	muž	28,3		31,8		33,8	
	žena	30,8		32,5		34,3	
	<i>celkem</i>	29,5		32,1		34,1	
Vzdělání	Nedokončená základní škola	3 815	18,1	4 407	13,4	2 885	11,3
	Základní škola	13 503	64,2	20 915	63,4	13 423	52,5
	Vyučen/a bez maturity	2 816	13,4	5 027	15,2	6 169	24,1
	Střední odborná škola s maturitou	210	1,0	862	2,6	808	3,2
	Gymnázium s maturitou	379	1,8	467	1,4	922	3,6
	Pomaturitní, nástavba, konzervatoř	91	0,4	370	1,1	344	1,3
	Vysokoškolské	207	1,0	918	2,8	1 033	4,0
	<i>celkem</i>	21 021	100	32 966	100	25 584	100
Rodinný stav	Svobodný/svobodná	15 352	53,6	27 382	59,8	24 576	64,0
	Ženatý/vdaná	9 939	34,7	12 465	27,2	8 889	23,1
	Rozvedený/rozvedená	2 148	7,5	4 197	9,2	3 618	9,4
	Vdovec/vdova	1 182	4,1	1 741	3,8	1 330	3,5
	<i>celkem</i>	28 621	100	45 785	100	38 413	100
Průměrný počet dětí Ženy 15+		3,1		2,7		2,4	

Počet Romů v ČR a SR

srovnání výsledků ze Sčítání lidu s kvalifikovanými odhady

	Údaje z cenzu	Podíl v populaci	Kvalifikované odhady	Podíl v populaci
ČR	33 500 (1991)	0.3 %	140 000	1.41 %
	11 718 (2001)		-	-
	13 150 (2011)		-	-
	21 691 (2021)	0.1%	300 000	2.9 %
SR	80 627 (1991)	1.7 %	480 000	
	89 920 (2001)	-	-	9-10 %
	105 700 (2011)		-	
	156 164 (2021)	3%	520 000	

Ti, kteří při Sčítání (2021) uvedli jako mateřský jazyk romštinu: 28 102 (jako jeden či v kombinaci s jiným). V SLDB 2011 40 370.

Otázka etnické sebe(identifikace):

Rozpor mezi:

- Těmi, kteří se sami označují jako Romové
- Těmi, kteří jsou za Romy považováni ostatními.

Otázka 1: Jaká jsou kritéria etnické příslušnosti?

Otázka 2: Oprávněnost používání metody vnější identifikace

© Jindřich Štreit

© Jindřich Štreit

© Jindřich Štreit

Rozdíl mezi rasou a etnikem

Etnikum/etnická skupina

- Používá se více na kontinentální Evropě
- Zohledňuje mimo fenotypické znaky především sociální a kulturní aspekty.

Rasa/rasová skupina

- V Evropě nepříliš používaný koncept, v USA a Velké Británii však stále dominantní.
- Týká se zejména fyzických rysů (zejm. barva pleti, ale i jiné fyziologické odlišnosti).

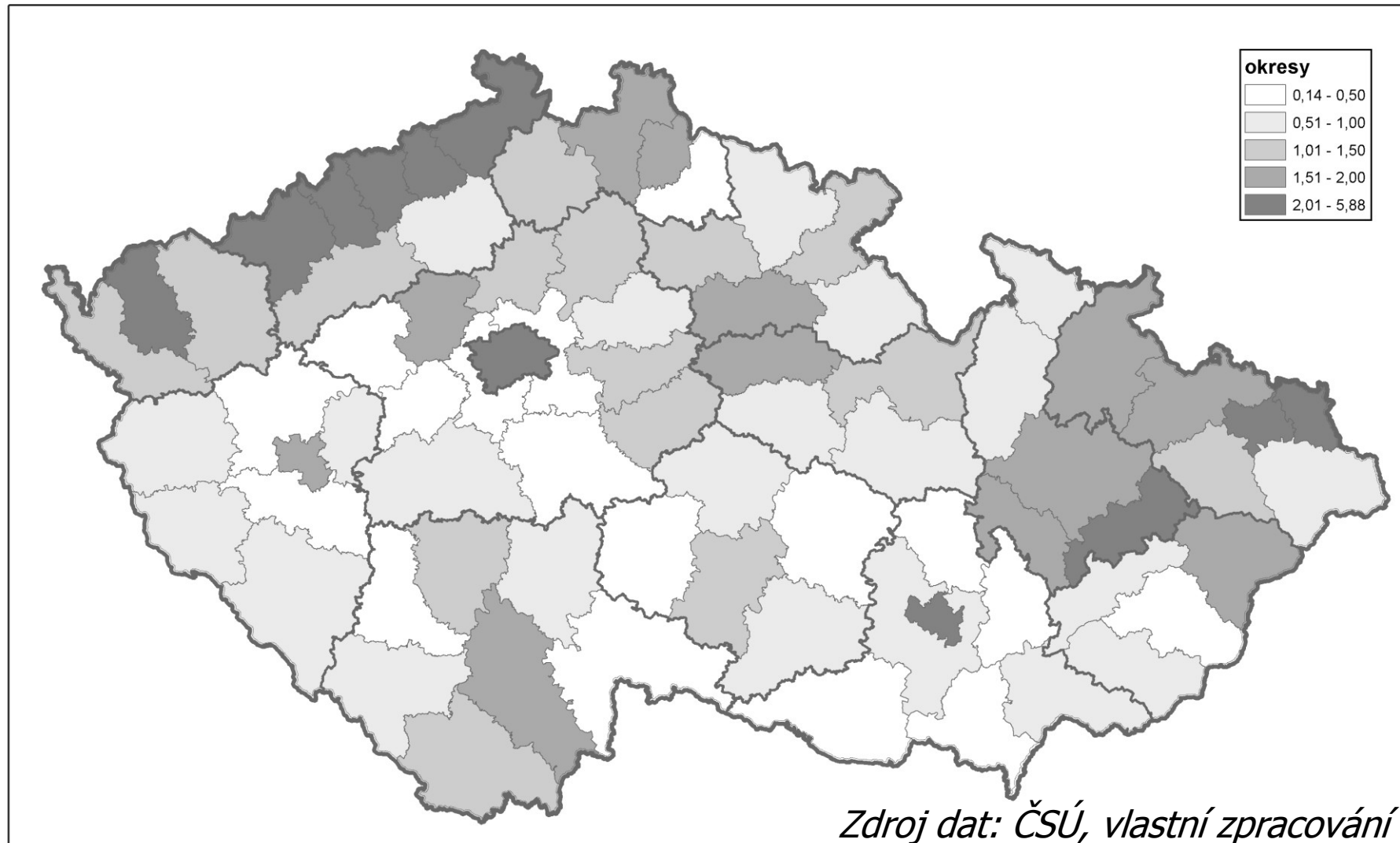
Etnická skupina

- **Etnickou skupinu** tvoří osoby udržující si víru o společném původu z důvodu společného jazyka, fyzické podobnosti, podobnosti zvyků nebo z důvodu sdílené historie či vzpomínek.
- Etnicita znamená identifikaci s danou etnickou skupinou a zároveň i udržování pocitu odlišnosti rozdílnosti od jiných skupin.

Tři různé způsoby klasifikace romské populace

1. Sebeidentifikace respondentů
2. Klasifikace podle „expertů“, kteří jsou ve styku s Romy (učitelé, úředníci, zdravotnický personál, sociální pracovníci, policisté etc.)
3. Klasifikace podle sociálního badatele /výzkumníka – založena na lidové definici Roma. Pro identifikaci asimilovaných Romů nejlepší způsob.

Rozložení romské populace podle okresů

V ČR identifikujeme

- Nižší zaměstnanost v romské populaci:

Dle dat Rilsa (2024) byla míra zaměstnanosti Romů ve věku 20-64 let v roce 2023 **45 %**, tentýž údaj v obecné populaci je 81 %.

- Romové v ČR „často“ žijí koncentrovaně – v oblastech označených jako ghetta či vyloučené lokality.
- Nízký socio-ekonomický status Romů – rozsah závislosti na sociálních dávkách.
- Výrazně nízká školní úspěšnost romských dětí (zvláště z vyloučených lokalit) než celkové české populace mladých.
 - Viz *Roma Education in Comparative Perspective*, UNDP 2012

Nezaměstnanost

Romské osoby ve věku 20-64 let

- Míra nezaměstnanosti dle ILO **17,6 %** (OP 2,5 %) – podíl na pracovní síle
 - Osoby, které práci aktivně nehledají → ek. neaktivní
 - Vyšší míra nezaměstnanosti žen (25,8 %) než mužů (12,1 %)
- Registrovaná nezaměstnanost
 - Míra registrované nezaměstnanosti (podíl nezaměstnaných osob) 18,8 % - podíl na populaci v dané věkové kategorii (OP 4 %)
 - V posledních 5 letech byla alespoň jednou v evidenci na ÚP ČR polovina osob → rozsáhlý problém dlouhodobé (66 %) a opakované (60 %) nezaměstnanosti; často souběh
 - Účast v APZ – v posledních 5 letech 37,8 % osob, které byly alespoň jednou v evidenci ÚP ČR
 - Nejčastěji zařazováni na VPP (23,7 %) a do rekvalifikací (16,8 %)

Příjmová chudoba

- Hranice, pod kterou je osoba ohrožena příjmovou chudobou je stanovena ČSÚ pro celou populaci ČR;
- v r. 2023 1. dospělý = 201 283 Kč za rok / 16 774 za měsíc.
- Hodnota je orientační, stejně jako srovnání s OP (jiné zjišťování příjmů, vysoký podíl chybějících odpovědí).

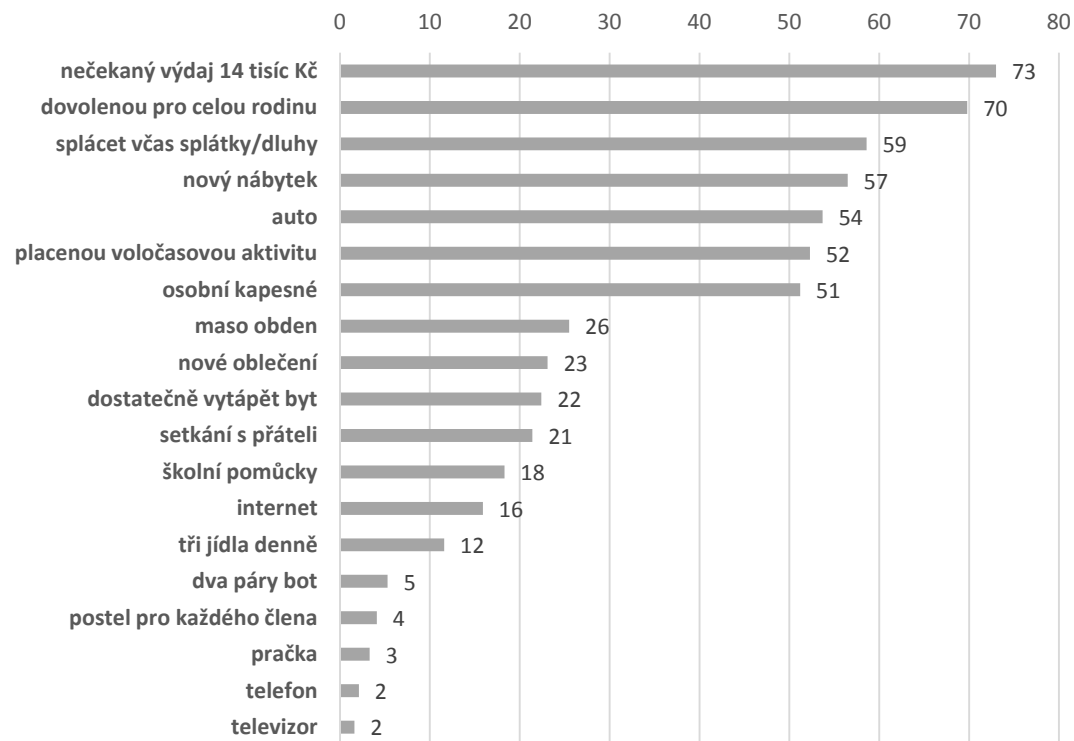
Pod hranicí chudoby	Míra ohrožení chudobou		
	Počet	Podíl v %	Validní %
Ano	365	28,8	46,8
Ne	415	32,7	53,2
Celkem	780	61,5	100,0
Chybějící odpověď	489	38,5	
Celkem	1268	100,0	

- V obecné populaci v roce 2023 to podle Eurostatu bylo 9,8 % osob.
- U dětí do 18 let (tj. 0–17 let) žijících v domácnosti romských respondentů je 58,9 %, v obecné populaci 12,4 %.

Sociální a materiální deprivace

Počet položek, které si nemůže domácnost respondenta / respondent dovolit

- V závažné materiální deprivaci (4+ položek z 9) žije 34,6 % respondentů (1. VŠ 43,1 %); v OP 3,4 %
- V sociální a materiální deprivaci (5+ položek ze 13) 50,9 % (1. VŠ 55,7 %); v OP 6,3 %

Bydlení

- **Ve vlastnickém bydlení žije 15,3 % osob.**
 - V roce 2023 bydlelo podle ČSÚ ve vlastním 72,7 % osob, zatímco v romské populaci žije obdobný podíl (77,6 %) osob v nájmu.
- **Podíl osob, které jsou aktuálně v exekuci je 17 %.**
 - Hodnota za obecnou populaci dle *Mapy exekucí* byla v roce 2022 7,6 %.
- **Podíl značně nebo mírně zadlužených domácností je 46,4 %.**

Rostoucí nerovnosti ve veřejném vzdělávání – problematika diferenciací škol

- Školní výkon dítěte a jeho šance pro další vzdělávání jsou determinovány brzkou volbou vzdělávací trajektorie ve větší míře než v zemích OECD.
- Nejviditelněji se to pak projevuje v případě romských dětí.
- Svobodná volba školy → výběr školy je založen na socioekonomickém zázemí – přispívá k etnické segregaci škol či tříd (jev zvaný „white flight“), konkrétní příklad: dokument „Ptáčata“:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267754387-ptacata-aneb-nejsme-zadna-becka/4238-ptacata/>

Rovný přístup ke vzdělání

- Český vzdělávací systém po formální stránce pamatuje na děti znevýhodněné, konkrétně například tím, že školský zákon upravuje vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami. (Školský zákon, 2004)
- Takto kategorizované děti mají právo na odpovídající vzdělávání, na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení.

Opatření k odstranění nerovností (příp. segregace) v zákl. vzdělávání

- Zrušení zvláštních škol (v r. 2005), ve skutečnosti šlo *jen* o jejich přejmenování (na školy praktické); přineslo však i odstranění formálních bariér pro pokračování na střední škole všeobecného typu z jakéhokoliv typu základní školy.
- Zavedení pozice pedagogických asistentů;
- Přípravné třídy a kurzy za účelem dorovnání či doplnění vzdělání;
- Od roku 2016 společné vzdělávání (systémová inkluze);
- Od roku 2018 transformace praktických škol na běžné školy ;
- Povinná předškolní docházka pro pětileté děti (v ČR 2017);
- Změna zp. financování regionálního školství (od 2020).

Hlavní problémy

- Přejchod mezi preprimárním a prvním stupněm základního vzdělávání;
- Přejchod mezi primární a nižší sekundární úrovní vzdělávání (přejchod na druhý stupeň ZŠ je doprovázen významným odlivem romských žáků); což má za následek
- limitované šance zahájení a úspěšného přechodu vyšším sekundárním/terciárním vzděláváním

Konkluze

- Otázka rovných vzdělávacích příležitostí a zvláště pak diskriminace romských dětí je jedním z nejzávažnějších témat českého školství.
- Vládní materiál poukazuje na segregační tendence českého vzdělávacího systému. V ZŠ s 50 a více procentním podílem romských žáků se ve školním roce 2016/17 podle odhadů vzdělávala v ČR téměř čtvrtina (24,3 %) všech romských žáků. (viz Zpráva, 2017).
- Přitom většina doporučení v oblasti vzdělávací politiky se shoduje na tom, že je naopak žádoucí heterogenní skladba žáků/studentů a celkově co nejméně segregace ve vzdělávání.

Dilemata desegregačních politik

- Eliminovat/pokud ano, jak/ či nikoli popsané mechanismy diferenciacie (potažmo segregace)?
- Mělo by MŠMT zabránit samosprávám obcházet příp. antisegregační opatření?
- Může/měl by zřizovatel školy kontrolovat či regulovat „odliv“ žáků mimo jeho spádový obvod?

The poster features the logo of the Ministry of Education, Youth and Sports (MŠMT) and the 'STRATEGIE 2030+' logo. It includes several diamond-shaped photo cutouts showing a teacher at a blackboard, a student at a desk, and two students working together. The text on the poster reads: 'NEAKTIVNÍ PROFIL Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+'. At the bottom, it provides information on where to find more details: 'Aktuální informace o S2030+ najdete na oficiálním profilu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy: @msmtcr'.

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>

Otázka sběru etnických dat

https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/equality-data-collection_en

Literatura

- Šimíková, Ivana et al. (2024). ***Zpráva o socioekonomické situaci romské populace v České republice 2023/2024. Výsledky výběrového šetření.*** Praha: Rilsa, Výzkumné centrum v Brně.
- Kahanec, M., Guzi, M., Martišková, M., and Siebertová, Z. 2014. “Slovakia and the Czech Republic: Inequalities and Convergences after the Velvet Divorce.” In Nolan, B., Salverda, W., Checchi, D., Marx, I. (et al.): *Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries – Thirty Countries' Experiences.* Oxford: Oxford University Press, pp. 569-592.
- Matějů, P., Straková., Veselý, A. (eds.) 2010. *Nerovnosti ve vzdělávání: Od měření k řešení.* Praha: Slon. (Zejména kap. Gabal, Čada).
- Nekorjak, M., Suralová, A., Vomastková, K. (2011). ‘Uváznutí v marginalitě: vzdělávací trh, “romské školy” a reprodukce sociálně prostorových nerovností.’ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, vol.47, No. 4, pp. 657-680.